

SHAKESPEARE: ATHÉNI TIMON

ZSÓTÉR BRECHT-DÚRBAN

A pénz mindenhatóságának szatirikus-tragikomikus ábrázolása napjainkban olyan természetességgel szól nálunk önmagáért, hogy erre szinte kár volna előadást fecsérelni - de hát itt nem XIX. századi romantikus antikapitalista íróval van dolgunk, és nem is XX. századi szocreál szerzőről, hanem Shakespeare-ről, aki az arany bírálata nagyszabású emberi drámába öltözteti. A kulcskérdés tehát nem annyira a „mondanivaló” (igazi boldogan ráismerő nézőtéri göcögés csak akkor hangzik fel, amikor az ötödik felvonás elején a Festő az ígérgetés „nagyon finom és úri szokását” gúnyolja ki), mint inkább Timon ábrázolása, akit már Székely Gábor 1976-os híres szolnoki rendezése sem vágott, a darab színpadi hagyományához csatlakozva, két részre: egy sugárzóan naiv, alapvetően boldog filantrópra és egy megkeseredett, önpusztító embergyűlölőre, hanem az első rész Timonját is valóságismerő, bár még reménykedő, az athénieket mintegy próbára tévő hősnek ábrázolta. Ehhez a sokkal drámaibb felfogáshoz csatlakozik Zsótér Sándor Radnóti színházi rendezése is, igaz, némileg más tartalommal. Az első részben ő sem játszat Cserhalmi Györggyel gyermekien együgyű, csupa hit osztogatót. Ez a Timon tisztában van a pénz szerepével; Zsótér talán ezért is helyezi az előcsarnokba a hangsúlyos találkozást a Koós Olga játszotta athéni öreggel, aki pénzért hajlandó a lányát annak szegény sorsú szerelmeséhez adni. Ennek a lehiggadt, mértékletes, középkorú Timonnak csupán egyetlen illúziója van: hiszi, hogy a barátság erősebb a pénznél, s ha vélt barátainak ad - azaz jótett fejében jót vár -, azok szükségben nem tagadnák meg tőle a segítséget. Timon tehát elsősorban nem emberekben csalódik, hanem abban az eszmerendszerben, amelyre kiegyensúlyozott, bölcsen derűs életét alapozta, s nem arra a következtetésre jut, hogy netán rosszul választotta meg barátait, hanem az egész társadalmon s az emberi természetén akar bosszút állni, amikor kivonul a társadalomból, hogy egyszerre büntesse a közt s önmagát. A tragikus jellem drámabeli egyensúlya tehát helyreáll; más kérdés, hogy az első rész meglepő, csendességében méltóság-telejes Timon-ábrázolása után a helyreállított logikájú második részben Cserhalmi, nyilván Zsótér instrukciójára, keveset változtat eszközökön, még hangerőt is nagy ritkán emel, inkább fanyarul kesernyés, mint keserű, és így a két összefüggő, de mégis alapvetően elütő stádium nem különül el eléggé, vagyis nem születik nagy alakítás, ami annál sajnálatosabb, mivel Cserhalmiban annyi nagy hős után természetesen benne volt a nagy Timon is.

Amikor évszázadok elemezői -- olykor némi joggal - ízeire szedték és gáncsolták az *Athéni Timont*, nem vették kellően figyelembe a mű zseniális szerkezetét, amely - hasonlóan például a *Lear király* Lear-Gloster

Kulka János (Apemantus) és Cserhalmi György (Timon)

párhuzamához - három hős sorsát tükrözteti egymásban. Hárman üzennek itt hadat Athénnek, azaz az emberi társadalomnak, s ők a három főszereplő: Timon, akinek eszményeit csúfolták meg, Apemantus, aki eleve, mondhatni, személyes érintettség nélkül, filozófiai alapon helyezte magát kívül a társadalmon, és a hadvezér Alcibiades, akit a város személyes büszkeségében vagy inkább

hiúságában alázott meg, amikor száműzte. (Nevezetesen azért, mert egy gyilkosságba esett bajtársának követelt kegyelmet, és el sem tudta képzelni, hogy neki nemet mondanak.) Hasonlítanak egymáshoz bosszúvágyukban is, a bosszútervek azonban élesen különböznek egymástól: Timon távollétével s az általa becsempészett arannyal bünteti Athént, Apemantus határtalan megvetésével

Chován Gábor (Isidorus), Bálint András (Lucullus), Balázs Zoltán (Servilius), Martin Márta (Lucius) és Csomós Mari (Koncz Zsuzsa felvételei)

sújtja a várost, Alcibiades pedig, a tettek embere, bosszúhadjárattal torolja meg a sérelmet, fittyet hányva rá, hogy hazáját sújtja. Zsótér szépen állítja fókuszba e három pálya metszéspontjait; különösen emlékezetes a második rész nagy szellemi párbaja, amikor Timon és Apemantus egymással a földön szemben ülve tisztázzák, miért nincs az immár közös embergyűlölet ellenére sem közük egymáshoz. Apemantust is másmilyennek látjuk, mint korábbi előadásokban: Kulka Janos nem epét fröcskölő agresszív ünneprontó, hanem a maga módján éppoly derűs és méltóságteljes, mint az első rész Timonja: filozófusként büszke intellektuális fölényére, amelyből soha senki nem penderítheti ki, s úgy hordja tarsolyában a fehérrepatát, mint király a jogarát. Timon csalódott, Apemantus, aki soha nem hitt semmiben, soha nem is csalódhat. Timonnak van oka a halált keresni, Apemantus a maga módján élvezi az életét.

Alcibiades jelenetei is ki vannak munkálva (attól kezdve, hogy az előcsarnokban hívei hasmánt fekvé emelik fel, s valósággal beusztatják a drámába), a jellem körvonalai felsejlenek; kár, hogy a szerepet játszó fiatal színész nem tudja kitölteni ezeket a körvonalakat. Amilyen jól járt Zsótér akkor, amikor több, önmagában nem túl jelentős szerepet a Radnóti nagy neveire, Bálint Andrásra, Csomós Marira vagy akár Schell Juditra s a vendég Koós Olivér bízott, olyan kevés szerencséje volt az egyelőre még arctalan, *présence* nélküli fiatalokkal, akiknek a szerepek sűrű váltogatása sem tesz jót.

Az egész előadást illetően Zsótér most sem hagyja cserben híveit, s mivel egyértelműen rokonszenves, azonosulásra csábító szereplőt nem talált a darabban, ezúttal - ne-hogy „romantikusan bámeszködjünk” - a brechti szellemű elidegenítés mellett döntött. (Es hadd szögezzem le eleve, hogy itt a legkevésbé sem epigonizmusra, hanem a brechti eszközök ízig-vérig egyéni, a mai társadalmi és színházi viszonyoknak megfelelően továbbfejlesztett változatára gondolok.) Mindkét rész az előcsarnokban kezdődik, amivel a kellemes „fursaság” mellett a rendező két legyet is üt: mivel a kis színpadon a tömegesen látogatott timoni ebéd hangulatát nehezen kelthetné fel, úgyszólván valamennyiünket megtesz Timon vendégeinek; másrészt rögtön felütésként elidegeníti az előadást, amennyiben hangsúlyozza annak teatralitását: csak semmi porhintést, színházban vagyunk! Még attól sem riad vissza, hogy a második, szünet utáni előcsarnokbeli színjátékban Timont odaállítsa a magasba széttárt karokkal az üvegajtó mögé, mintegy a Megfeszítettet mimetelve (Cserhalmi játéka persze elejét veszi annak, hogy ezt a szimbólumot a néző is átélje; ez a Timon maga is ludas a maga passiójában). A teatralizálásban részt vesz Ambrus Mária díszlete is, az első rész dekoratív kulisszasorával s a második rész erdőt játszó, keményre döngölt papírcsíkhalmaival; ezeket „fosztják”, mint a kukoricát, a záróképp szereplői, akik frenetikus koncentrációval túrják a halmokat arany után. Elidegenítenek természetesen Benedek Mari jelmezei is,

kezdve magának Timonnak a zakó alatt hordott, plisszírozott fekete klepetusától Flavius, a derék kulcsár (Kocsó Gábor) kipáján vagy a remek Koós Olga fényes, lilás-rózsaszín cirkuszikikiáltó-dresszén át a második rész fürdőtrikó-paradéjáig, amely a maga kíméletlenségével még a Radnóti sztárjairól kialakult hagyományos képünket is elidegeníti. Es akkor még nem szóltam a látványosan agyafúrt kellékekről, a pénzmágnak a meztelen testekre tapadó aranyporáról vagy a médiariporterek mikrofon és kamera helyett használt csontjairól. Es elidegenítenek természetesen az első rész filmbejátszásai is, amelyek a színpadi cselekményt az előcsarnokban, a ruhatárban és a pénztárnál felvett jelenetek folytatásává avatják, avagy groteszk zabáló portrék sorozatában teszik teljessé a nagy eszem-izomról kialakult elképzelésünket. A Brecht-előadások légkörét idézi a zene is, jelesül az a korál, amelyben a szereplők a város ellen vonuló Alcibiades-hoz könyörögnek. De brechti fogantatású mindezen túl még számos kisebb-nagyobb ötlet is; számomra szinte jelképi érvénnyel bír az a fogás, hogy a férfi epizód szerepek egy részét nők - Koós Olga, Csomós Mari, Martin Márta - játsszák, de szereplőtársaik erről tudomást nem véve „uramozzák” őket. Itt melleleg Csomós Marié a paradés jelenet, amelyben Csomós Sempronius mímelve adja elő velejéig hazug dörgedelmét a Timon kérte kölcsön megtagadásának állítólagos okáról, úgy, hogy közben mohón **levetkőzteti** és illetlenül simogatja a Timon **küldte fiatal** szolgát.

Végezetül bevallom, abban a reményben, hogy senki sem vette észre: hozzám, személyes nézői énemhez közelebb állt a Székely Gábor-féle fájdalmasan emberi, sötéten (s ezért optimistán) tragikus, „fakszni” nélküli *Timon*, de készséggel elismerem, hogy Zsótér *Timonja* viszont közelebb áll a mai kor kiábrándult, eszmények nélküli szelleméhez, továbbá - s közelebbről azt sem tagadom - hogy a teátrális posztbrechtianus ötlet-

parádét, amelybe Zsótér a maga kegyetlen látéletét csomagolta, mindvégig szívből élveztem, s a maga módján teljesen adekvátnak tartottam.

SZÁNTÓ JUDIT

Shakespeare: Athéni Timon
(**Radnóti Miklós Színház**)

Fordította: Szabó Lőrinc. Díszlet: Ambrus

Mária. Zene: Víg Mihály. Dramaturg: Ungár Juli. Jelmez: Benedek Mari. Tánc: Zarnóczai Gizella. Rendező: Zsótér Sándor. Szereplők: Cserhalmi György, Balázs Zoltán f. h., Bálint András, Chován Gábor f. h., Csomós Mari, Gubás Gabi, Harsányi Attila, Karalyos Gábor f. h., Kocsó Gábor, Koós Olga, Kulka János, Martin Márta, Muskát László, Schell Judit, Tóth Attila f. h., Wéber

SHAKESPEARE: CYMBELINE

Rémdráma zongoramuzsikával

„Imogen. Majdnem elestél a koronától. Tied. Vidd” - vágja oda Cymbeline, utolsó gesztusként, lányának a koronát. Kirohan a színpadról - lehet, hogy a következő pillanatban öngyilkos lesz. Hol van hát a Shakespeare-féle *Cymbeline* boldog vége, a kibékülés, az egymásra találás? Sehol. Történik ugyanis egy apró malőr: Cymbeline megöleti mostohafia gyilkosát, Guideriust, akiről csak az ítélet végrehajtása után derül ki, hogy a saját fia volt. Shakespeare-nél egy száműzött nemes, Belarius (aki húsz évvel ezelőtt bosszúból rabolta el a királyfit) még idejében rántja le a

titokról a leplet: Guiderius megmenekül. A Budapesti Kamaraszínház előadásában nem. (Halála a boldog véget megakadályozza ugyan, de ezenkívül semmi értelme: nincs rá idő, hogy bárki is megrendüljön -- túl gyorsan peregnék az események.)

Nem tetszik az előadás vége, a darabbeli utolsó felvonás, de egy nagy erénye mindenképpen van: Mertz Tibor Cymbeline-je. A király, aki apaként is, politikusként is teljesen összezavarodik, és nem ért semmit abból, ami körülötte történik. Megnyerte ugyan a háborút a rómaiak ellen, ki is tünteti a haza

megmentőit, Belariust és Guideriust, de közben eszelős tekintettel, zavarodottan tekint körbe (pontosabban csak a rászegeződő fényképezőgépre, a kitüntetettekre nem). Maga a háború is az ő rossz politikai döntésének következménye volt: megtagadta az adófizetést a római császárnak. Meggondolatlan és szűk látókörű. Mást sem csinál, mint rossz döntéseket hoz - így kezdődik a magánéleti bonyodalmak hosszú sora is. Második felesége rábeszélésére száműzi Posthumust, aki titokban feleségül vette lányát, Imogent, mert a királyné azt akarja, hogy az ő fia, Cloten

vegye el a királylányt.

Posthumus is hoz egy rossz döntést: Rómában, ahová száműzték, fogadást köt felesége tisztességére egy Iachimo nevű tiszttel. Iachimo (Karácsonyi zoltán) csábítási kísérlete kudarcba fullad ugyan, de Posthumus be-dől az álbizonyítékoknak, és arra utasítja Imogen szolgáját, Pisaniót, hogy ölje meg a hűtlen Imogent, Pisanio nem öli meg, hanem férfiruhába öltöztetik és Posthumus után küldi. Posthumus - mint a britek ellen harcoló római katona - és Imogen +- mint egy római tiszt apródja - sok bonyodalom után Cymbeline börtönében találkozik, ahol Posthumus megint leszerepel: a földre rúgja az őt felismerő Imogent. Ez jellemző rá. Néhány jelenettel korábban, a női nemet elátkozó mono-lógja közben a kisujját vágta le. Hamarosán félmeztelenül (de nyak-kendőben), a kezében

Hável László (Belarius) és Almási Sándor (Posthumus)